

A photograph of a wooden hoe lying on the ground amidst soil, roots, and green plants. The hoe has a dark, weathered wooden head and a long, light-colored wooden handle. The ground is dark brown and covered with various types of roots and small green plants. The overall scene suggests a rural or agricultural setting.

BONDE MED LIVET SOM INSATS 2020

 WE
EFFECT

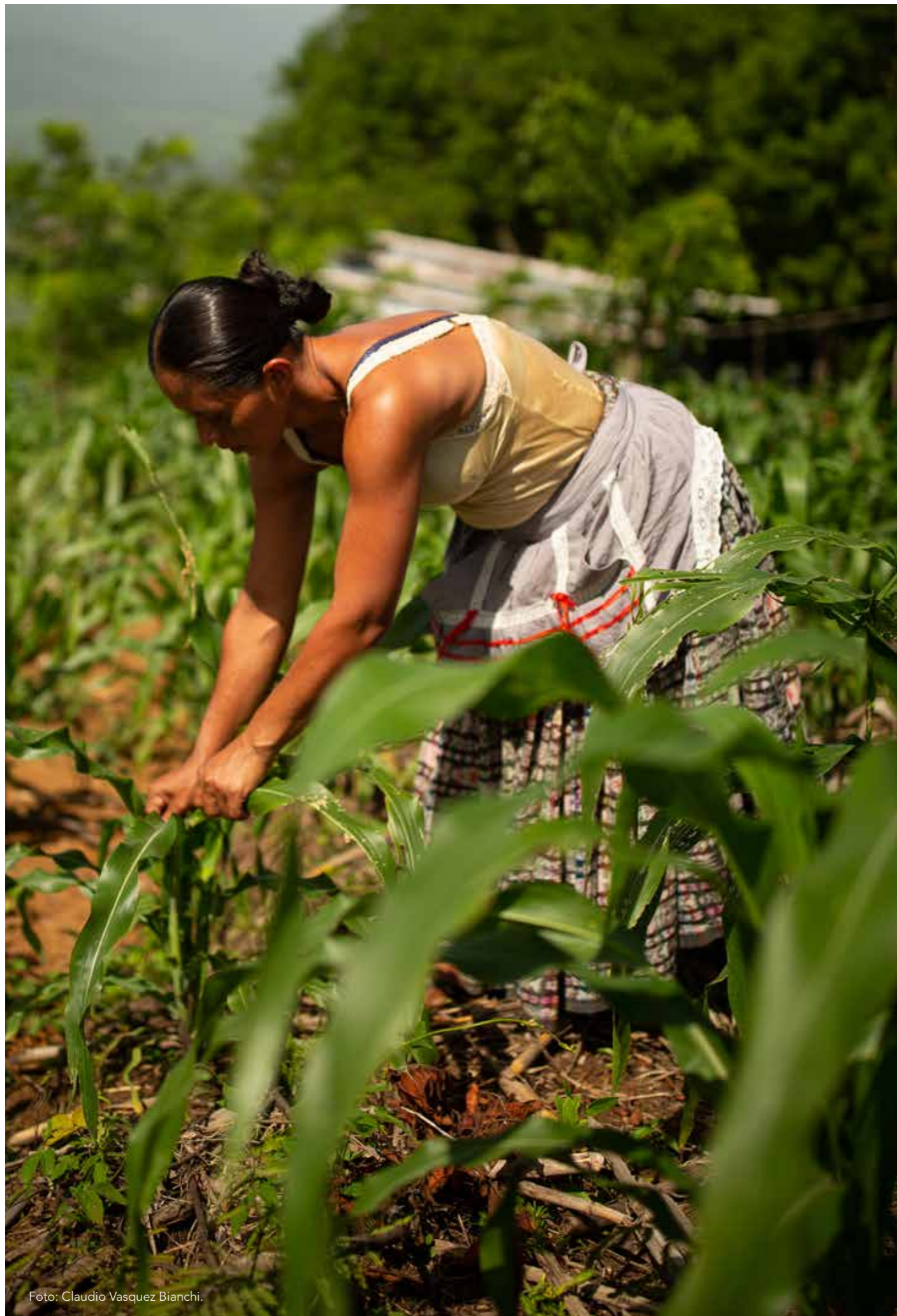

Foto: Claudio Vasquez Bianchi.

BONDE MED LIVET SOM INSATS 2020

Corona ökar hoten	5
Hoten mot bönderna ökar	6
Rekommendationer	7
De som försvarar vår planet mördas	9
Utrymmet krymper för mark- och miljökampar	13
Kvinnor som försvarar sin mark hårt utsatta	14
Kris för bönder i Latinamerika	17
Big business eller biologisk mångfald	18
Mordet tystade inte Berta Cáceres röst	19
Utan mark – ingen framtid	21
”Vi blir förföljda, svartmålade, fängslade”	23
Kvinnorna måste ockupera sin mark	25
Kinesiskt dammbygge hotar regnskogen	27
Litteraturlista	30

Med hänsyn till de porträtterade personernas säkerhet görs i denna rapport ett undantag från We Effects bildpolicy: Att alla som medverkar på bild ska namnges. I vissa fall där namn uppges på personer som porträtteras eller citeras i rapporten är de fingerade

WE
EFFECT

Bonde med livet som insats 2020

Redaktörer: Niclas Ericsson

Rapportförfattare: Liinu Diaz Rämö, Erik Halkjaer, Niclas Ericsson, Bengt Sigvardsson

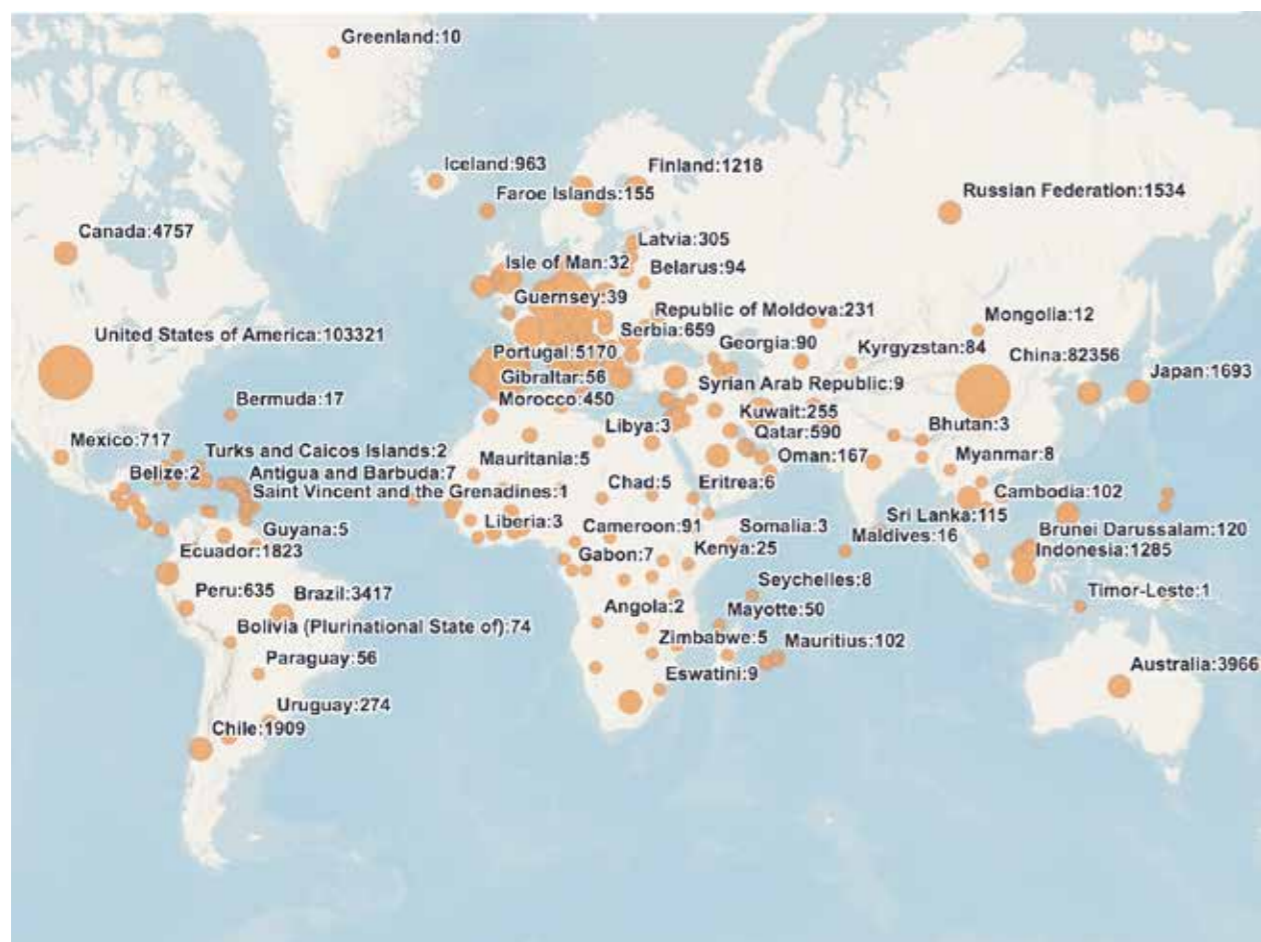
Produktion och illustration: Kölare Design. Tryck: Botkyrka Offset.

We Effect, Box 111 48, 100 61 Stockholm, Sverige. Telefon: 08-120 371 00. Hemsida: www.weeffect.se

ISBN: 978-91-983506-9-2

Foto, omslag: Claudio Vasquez Bianchi.

CORONA ÖKAR HOTEN

WHO:s karta över spridningen av coronapandemin den 30 mars, 2020. Samtidigt strömmade rapporter in om inskränkningar av demokratiska rättigheter världen över. "Coronaviruset dödar sin första demokrati", löd en rubrik i Washington Post angående den extraordinära enväldsmakt som Ungerns premiärminister Viktor Orban drev igenom med anledning av coronakrisen. Utegångsförbud, förbud mot folksamlingar, digital övervakning och stängda gränser är exempel på åtgärder som genomfördes i många länder, även i fungerande demokratier i Sveriges närområde. Men i en rad länder, där mänskliga rättigheter redan är hårt utsatta, har åtgärderna skapat nya maktmedel för regimer som vill begränsa civilsamhällets utrymme.

När denna rapport går i tryck har coronapandemin nått jordens alla hörn. Antalet smittade fortsätter öka, liksom dödsfallen. Gränser har stängts och hela samhällen släcks ner i försök att minska spridningen. Alla känner av effekterna.

Liksom många andra länder har Colombia infört undantagslagar för att bekämpa viruset. Vi ser begränsningar i människors rörelsefrihet, som förvärrar en redan svår hotbild mot förföljda ledare inom civilsamhället. En vecka efter att Colombia införde reseförbud hade ytterligare tre lokala ledare mördats.¹

Marco Rivadeneira satt i samtal med andra bondeledare i Puerto Asis när beväpnade män stormade mötet och förde bort honom. Enligt en lokal människorättsorganisation avrättades han en halvtimme senare. Marco Rivadeneira var medlem i förbundsstyrelsen för en av Colombias största bondeorganisationer, Coordinador Nacional Agrario, och ordförande i det lokala bondefacket Asociación Campesina del Puerto Asis.

Marco Rivadeneira företrädde lokala kokaodlare i förhandlingar med regeringen. Det handlar om småbönder som lever i fattigdom och som kräver skydd mot knarkkartellerna och stödåtgärder för att kunna lägga om sina odlingar till andra grödor. Bönderna befinner sig bokstavligen i hjärtat av konflikten mellan olika ekonomiska intressen som slåss om marken där bönderna bor. Att försvara böndernas rättigheter kostade Marco Rivadeneira livet.

Mordet har fördömts av bonderörelser och människorättsorganisationer, som kräver att regeringen vidtar omedelbara åtgärder för att skydda lokala ledare. Men varken internationella krav eller nationella rop på hjälp får något gehör i coronakrisens skugga. Krisen gör det lättare för regeringar att blunda för sitt ansvar för att skydda människorättsförsvarare och utreda mord.

I den här rapporten kan du läsa om hur ekonomiska intressen kombinerat med klimatförändringar gör att trycket på mark och naturresurser ökar i världen. Samtidigt minskar det demokratiska utrymmet, och de som står upp för mänskliga rättigheter och för miljön hotas och mördas. Bland dem som drabbas hårdast finns kvinnor, småskaliga bönder och urfolk.

We Effect arbetar i fyra av världens dödligaste länder för dem som försvarar mark och miljö: Colombia, Filippinerna, Guatemala och Honduras. Vi jobbar direkt med bönders egna organisationer. Vi ser hur bönder trycks tillbaka, hotas och mördas när de försöker försvara sina rättigheter till mark, vatten och andra naturresurser. Dessa rättigheter är avgörande för att bekämpa fattigdom och ojämlikhet. Mark och vatten behövs för att kunna sätta mat på bordet till familjen.

Världens bönder är livsviktiga, inte minst för att klara vår matförsörjning. Ingen ska behöva vara bonde med livet som insats. Tillsammans måste vi bryta tystnaden. Det handlar om vår egen och planetens framtid.

Anna Tibblin

Anna Tibblin,
generalsekreterare We Effect

Ann Charlott Folkesson

Ann Charlott Folkesson,
styrelseledamot Lantbrukarnas Riks-
förbund och vice ordförande We Effect

¹De andra två som mördades den sista veckan i mars 2020 var Ángel Ovidio Quintero, som sköts till döds i Antioquia och Ivo Humberto Bracamonte,

som döddes på östra gränsen mot Venezuela. Båda var lokala kommunpolitiker.

HOTEN MOT BÖNDERNA ÖKAR

Klimatförändringarna i kombination med storskaliga ekonomiska intressen gör att trycket på mark och naturresurser ökar i världen. Samtidigt minskar det demokratiska utrymmet och de som står upp för mänskliga rättigheter och miljö hotas och mördas. Bland dem som drabbas hårdast finns kvinnor, småskaliga bönder och urfolk. Nya globala hot, som coronaepidemin, riskerar att drabba redan utsatta grupper hårdast.

We Effect arbetar i fyra av världens dödligaste länder för dem som försvarar mark och miljö: Colombia, Filippinerna, Guatemala och Honduras. De vi samarbetar med är medlemsorganisationer för kvinnor, småskaliga bönder och urfolk. I samtliga dessa länder tvingas bönder bli människorättsförsvarare för att kunna fortsätta odla den bit mark som är deras enda försörjning. Rapporten *Bonde – med livet som insats* vill föra fram deras röster och har kartlagt hoten och våldet kopplat till deras arbete. **304 människorättsförsvarare mördades 2019** och de som försvarar sin mark och sin miljö hör till de mest utsatta. I Honduras och Filippinerna har kopplingar mellan storbolag, den nationella regeringen, rättsväsendet och militären konstaterats när mordfall har granskats. En majoritet av de sexton tillfrågade organisationerna uppger att de lever under ständiga hot. Urfolk och kvinnliga bönder uppges vara särskilt utsatta.

Rätten till mark är avgörande för att bekämpa fattigdom och ojämlikhet. Den är ofta orsaken till de konflikter som leder till hot och våld i de fyra länder som denna rapport granskar. Situationen i Latinamerika måste särskilt lyftas fram: 2019 skedde mer än två tredjedelar av morden

på människorättsförsvarare där och marken är mer ojämnt fördelad än någon annanstans i världen. Även i Filippinerna är markfrågan central för de konflikter som leder till hot och våld mot kvinnor, småskaliga bönder och urfolk. Filippinerna är världens farligaste land för dem som försvarar sin mark och sin miljö.

Kvinnors rätt att äga och kontrollera mark är en nödvändig förutsättning för att nå jämställdhet. I många utvecklingsländer utgör kvinnor en majoritet av arbetskraften i jordbruket. Trots det utgör kvinnor endast 13 procent av de bönder som äger eller har säker tillgång till marken de brukar. Kvinnors brist på ägande och kontroll över mark ger dem sämre förutsättningar att anpassa sig till klimatförändringarna.

Kvinnor som kämpar för markrättigheter är dubbla förlorare när trycket på mark ökar samtidigt som det demokratiska utrymmet krymper. Kvinnor möter samma förtryck och hinder som män och utsätts dessutom för sexualiserat våld och hot som riktas mot dem för att de är kvinnor. Nya hot kommer från konservativa aktivister särskilt riktade mot utsatta grupper som kvinnor och urfolk.

Den biologiska mångfalden hotas när gruvindustri, energibolag och jordbrukskoncerner vill komma åt mark som nyttjas av urfolk eller småskaliga bönder. Dessa har en viktig roll att spela för att bevara arter, ekosystem och den genetiska mångfalden, men hotas av storbolagens monokulturer och exploatering av naturresurser.

REKOMMENDATIONER

We Effect efterlyser följande åtgärder för att förbättra situationen för småskaliga jordbrukare, urfolk och kvinnor som ofrivilligt blivit människorättsförsvarare på grund av konflikter kring mark och naturresurser och för att stärka deras organisationer och kooperativ.

Sveriges regering bör:

- ▶ Värna Sveriges och EU:s bistånd i den globala kris som orsakas av Covid-19. Redan utsatta grupper i fattiga länder hör till dem som kommer att drabbas hårdast av coronakrisen. De behöver vårt stöd mer än någonsin.
- ▶ Öka biståndet till civilsamhällesorganisationer i de länder där människorättsförsvarare är mest utsatta och stödja riktade insatser för att förbättra deras situation med ett särskilt fokus på kvinnor och flickor som är miljö- och människorättsförsvarare.
- ▶ Införa lagstiftning som kräver att företag respekterar mänskliga rättigheter i alla sina produktions- och leverantörsled.² Under år 2020 vill vi att Sveriges regering har tillsatt en utredning för en svensk lagstiftning, samt aktivt verkar för ett gemensamt regelverk på EU-nivå.
- ▶ Driva på för att förstärka det internationella juridiska ramverk som stödjer och skyddar kvinnor och flickor som är miljö- och människorättsförsvarare inklusive agera för bindande åtaganden för att öka deras lagliga skydd, baserat på befintliga ramverk såsom FN:s råd för mänskliga rättigheters resolution 40/11 och Escazu-avtalet för Latinamerika och Karibien.

▶ I formuleringen av kommande strategier för Latinamerika införa starka skrivningar om vikten av att motverka staters och andra aktörers kränkningar av människorättsförsvarare och vikten av att stärka organisationer som arbetar med jordbruksutveckling, jämställdhet och en rättvisare fördelning av och säker tillgång till naturresurser såsom mark.

Svenska företag och investerare bör:

▶ Följa FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter och i linje med dessa genomföra risk- och konsekvensanalyser med hänsyn till mänskliga rättigheter (Human Rights Due Diligence, HRDD) samt säkerställa att detta även sker i leverantörsleden.

Nationella jordbruksorganisationer bör:

▶ Ställa krav på sina nationella regeringar, regionala och globala samarbetsorgan, EU och FN att stödja och skydda bönder som arbetar för att försvara sina rättigheter och sin miljö.

▶ Säkerställa att mänskliga rättigheter respekteras i medlemmarnas verksamhet och i deras producent- och leverantörsled.

Det svenska utvecklingssamarbetet bör:

▶ Prioritera landsbygdsutveckling som stärker kvinnors ekonomiska, sociala och politiska egenmakt samt insatser för en rättvisare användning och tillgång till naturresurser såsom mark.

Svenska konsumenter bör:

▶ Välja certifierade varor och ställa krav på livsmedelsföretag att granska sina leverantörer med hänsyn till mänskliga rättigheter.

² Lagstiftningen ska ställa krav som motsvarar FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter och på att företag i linje med dessa

genomför risk- och konsekvensanalyser med hänsyn till mänskliga rättigheter (Human Rights Due Diligence, HRDD).

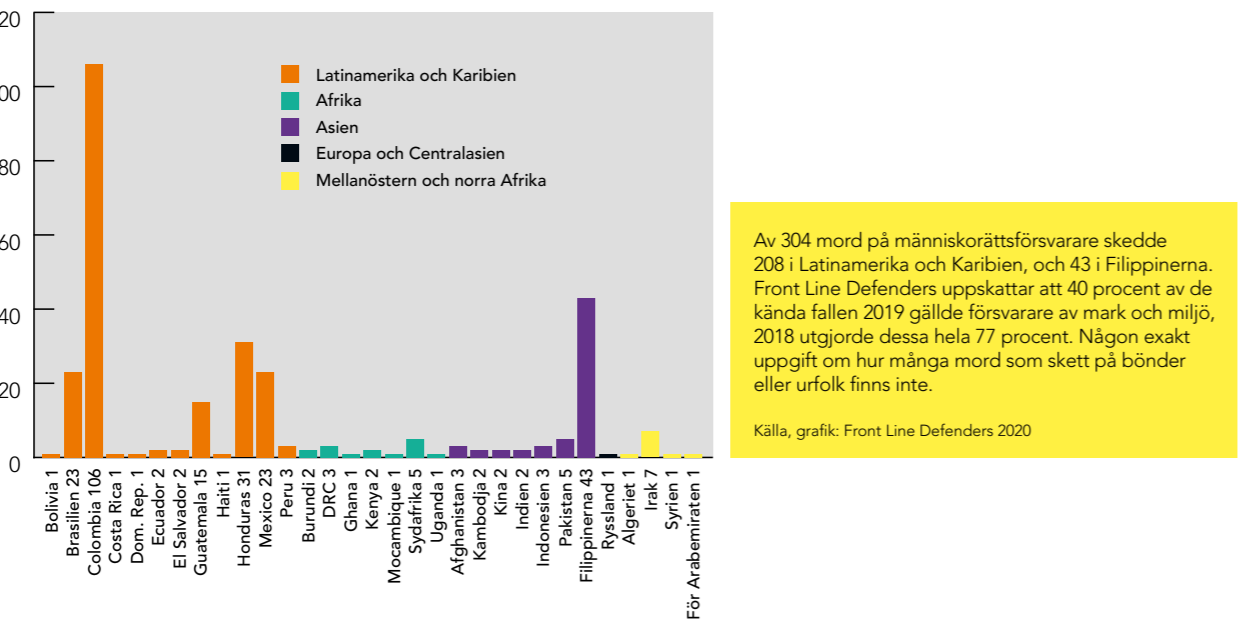

I Guatemala registrerades 462 attacker på människorättsförsvarare under 2019. Av dessa var fem mordförsök och 15 mord.³ Året innan mördades 26 personer, vilket var den fjärde högsta siffran i världen det året.⁴ Särskilt uppmärksammade var sju mord under samma vecka på medlemmar från två bondeorganisationer, CODECA och CCDA, vilka även smutskastades offentligt av den dåvarande presidenten, Jimmy Morales.⁵

I Honduras har förföljelser, hot och mord på människorättsförsvarare ökat drastiskt sedan statskuppen 2009. När ledaren för organisationen Copinh, Berta Cáceres, brutalt mördades 2016 avslöjades ett kriminellt nätverk med tydliga kopplingar mellan näringslivet, militärer, politiker och statstjänstemän.⁶ 2019 mördades fyra gånger så många människorättsförsvarare som året före i Honduras.⁷

I Colombia har fler än 600 sociala ledare och människorättsförsvarare dödade sedan fredsavtalet tecknades mellan den colombianska regeringen och FARC-gerillan i december 2016.⁸ Fredsavtalet, som bland annat inkluderar en mer rättvis fördelning av mark, har lett till svåra utmaningar och har ännu inte genomförts i sin helhet. Colombia är Latinamerikas farligaste land för personer som försvarar mark och miljö.⁹ För tredje året i rad är det sammanlagda antalet mördade människorättsförsvarare i Colombia högst i världen.¹⁰

I Filippinerna samarbetar regeringen och armén systematiskt med storbolag för att tysta människorättsförsvarare med våld, sedan president Rodrigo Duterte tog makten i juni 2016. Minst 52 människorättsförsvarare har avrättats av armén utan rättegång sedan 2016 och straffriheten för de som begår övergrepp är mycket stor. Filippinerna är världens farligaste land för dem som försvarar mark och miljö och många av de som dödas är bönder och urfolk.¹¹

³ UDEFEGUAs årsrapport 2019
⁴ FLD 2019
⁵ GHRC 2018
⁶ GAIPE 2017
⁷ FLD 2020

⁸ Indepaz 2019
⁹ Global Witness, "Enemies of the state?" 2019
¹⁰ FLD 2019, FLD 2020
¹¹ Global Witness, "Defending the Philippines" 2019

DE SOM FÖRSVARAR VÅR PLANET MÖRDAS

We Effect arbetar i fyra av världens dödligaste länder för dem som försvarar sin mark och sin miljö: Colombia, Filippinerna, Guatemala och Honduras.¹² 195 av de 304 mord på människorättsförsvarare i världen som dokumenterades under 2019 inträffade i dessa fyra länder.¹³

Bönder, urfolk och kvinnor är hårt utsatta när konflikter uppstår kring mark eller andra naturresurser som ekonomiskt starka aktörer vill exploatera.¹⁴ Lokalbefolkningen tvingas bli människorättsförsvarare för att deras mark inte ska tas ifrån dem. Ofta är det internationella bolag som agerar med den nationella regeringens goda minne eller direkta stöd. Tydliga kopplingar mellan en korrupt stat och storbolag som kränker mänskliga rättigheter har påvisats bland annat i Honduras¹⁵ och Filippinerna.¹⁶ Gruv- och jordbruksindustri är de branscher som oftast är inblandade när det gäller hot mot människorättsförsvarare i samband med storskaliga exploateringar.¹⁷ Exempelvis har de globala fruktföretagen Dole och Del Monte pekats ut för att ha agerat i strid mot mänskliga rättigheter både i Filippinerna¹⁸ och i flera latinamerikanska länder.¹⁹

Risken att mördas var 3,5 gånger så stor för dem som försvarar rätten till sin mark och sin miljö jämfört med andra människorättsförsvarare år 2018 och de utgjorde 77 procent av dem som dödades.²⁰ Även om andelen är lägre för 2019 (40 procent) är mark- och miljöförsvarare fortfarande en särskilt utsatt grupp. Det beror bland annat på att konflikter om mark och naturresurser ofta utspelar sig i otillgängliga områden där storbolagen och deras bulvaner kan agera utan insyn. Utöver det mörkertal som finns vad gäller antalet mördade sker varje år tusentals hot, trakasserier, rättsvidriga arresteringar och

åtal samt smutskastningskampanjer av människorättsförsvarare. Många av dessa övergrepp anmäls och registreras aldrig.²⁰

Nya globala kriser, som coronapandemin, drabbar bönder, urfolk och kvinnor på flera sätt. Deras möjligheter att försörja sig försämras genom sämre tillgång till utsäde, svårigheter att nå marknader och en försvagad samhällsekonomi. Samtidigt ser vi att våldet ökar och att stater använder krisen som ett svepskäl för ökad övervakning och för att tysta oppositionella röster.^{22 23 24}

VITNESMÅL OM HOT, VÅLD OCH SMUTSKASTNING
 För att ge en fördjupad bild av situationen i dessa fyra länder har We Effect genomfört en enkät bland 16 organisationer vi samarbetar med. Dessa är medlemsbaserade bonde-, urfolks- och kvinnoorganisationer och frågorna gäller hot och våld kopplat till deras arbete. Enkäten gjordes under perioden maj 2019 – januari 2020 och genomfördes av säkerhetsskäl anonymt. De anonyma citaten i detta avsnitt kommer från medlemmar i någon av de 16 organisationer som deltagit i kartläggningen.

"Våra lokala ledare mördas, så att ursprungsbefolkningen inte längre ska kräva sina landrättigheter." GUATEMALA

Utrymmet för det civila samhället krymper i samtliga fyra länder. Elva av de sexton tillfrågade organisationerna ser på den utvecklingen med stor oro. Deras medlemmar och personal hotas på grund av arbetet med att skydda naturresurser och mark att odla.

¹² Global Witness. Enemies of the State? 2019
¹³ Front Line Defenders 2020
¹⁴ SSNC 2019
¹⁵ GAIPE 2017
¹⁶ Global Witness. Defending the Philippines 2019
¹⁷ BHRRC. January 2020 Snapshot
¹⁸ Global Witness. Defending the Philippines 2019

¹⁹ BHRRC
²⁰ Front Line Defenders 2019
²¹ Ibid.
²² ICNL 2020
²³ <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/23/colombian-groups-exploiting-coronavirus-lockdown-to-kill-activists>
²⁴ <https://weeffect.se/nyheter/coronakrisen-slar-hart-mot-de-mest-utsatta/>

Framför allt pekar organisationerna ut företrädare för statliga och lokala myndigheter, polis och militär, samt privata företag som de som hotar och hindrar dem från att utföra sina arbeten. Organisationerna vittnar om hur deras ledare och medlemmar utsätts för hot, våld, trakasserier, attacker, smutskastning och övervakning. Tio organisationer nämner godtyckliga arresteringsorder och frihetsberövande som ett vanligt förekommande problem. Även upprepade förhör har blivit en del av deras vardag. Medlemmarnas yttrande-, organisations- och rörelsefrihet begränsas.

”Våra ledare förföljs och hotas eftersom företagen vill ha vår mark för att bygga vattenkraftverk, dammar eller gruvor.” HONDURAS

I Filippinerna och Colombia uttrycker de tillfrågade inte en lika stor oro inför situationen som organisationerna i de centralamerikanska länderna. Däremot upplever de att statliga och lokala myndigheter sätter allt fler käppar i hjulen för deras arbete. Myndigheterna utför oannonserade kontrollbesök och sätter upp byråkratiska hinder för att bromsa in verksamheten. I Colombia försvårar det den registrering som lagen kräver. Om en organisation inte är registrerad får den svårigheter att öppna bankkonton och ta emot finansiellt stöd.

De senaste åren har lagändringar som påverkar civilsamhällesorganisationers möjlighet att arbeta diskuterats och röstats igenom i vissa latinamerikanska länder. Lagarna ger myndigheter större befogenheter att upplösa organisationer för exempelvis ”administrativt brott”. I enkätsvaren hänvisar flera organisationer till nyinstittade ordnings- och terrorlagar som försvårar deras arbete.

”Kvinnorna fångslas, förnedras och i ett fall klippte de håret av en kvinna framför hennes familj och grannar.” GUATEMALA

I Filippinerna, Honduras och Guatemala har myndigheter vid olika tillfällen utlyst undantagstillstånd för att ”återta kontroll” över regioner som präglas av konflikter med lokalbefolkningen. Organisationerna har då upplevt ökade kontroller och gripanden. Kvinnor har utsatts för sexuella trakasserier i och med visiteringar av manliga poliser och militärer.

Alla tolv tillfrågade organisationer i Latinamerika rapporterar att de lever under ständiga hot på grund av sitt engagemang och arbete för rätten att äga och bruka sin egen mark. Urfolk och kvinnliga bönder är särskilt utsatta. De trakasseras, förnedras, hotas och utsätts för sexuella övergrepp.

”En kamrat blev brutalt nedslagen av militären. Hon var gravid vid tillfället och de slog på hennes mage.” HONDURAS

Förövarna är poliser, militärer, säkerhetsvakter och även representanter för privata företag. Många gånger sker övergreppen öppet vid organiserade demonstrationer mot myndigheternas agerande eller för rätten till mark.

I samtliga länder har ledare och talespersoner för organisationer som samarbetar med We Effect mördats när de krävt sina rättigheter. Sedan mordet på Copinhs ledare Berta Cáceres i mars 2019 i Honduras har organisationen förlorat fyra personer i ledande befattningar. Flera av dem hade hotats under en längre tid. Inom loppet av två månader, maj-juni 2018, mördades fyra lokala ledare för en samarbetsorganisation i Guatemala.

”Kvinnorna förtrycks och mördas för att de kräver mark av Honduras regering. Man skjuter tårgas på dem under demonstrationer riktade mot parlamentets missbruk av våra lagar.” HONDURAS

Morden, hoten och övergreppen leder sällan till åtal utan präglas av straffrihet. Morden och hoten handlar inte bara om att tysta starka förebilder, utan också om att skrämra andra till tystnad och lydnad. Som en del av skrämeltaktiken mordhotas även släktingar och familjemedlemmar till ledare.

Fem organisationer skriver att deras medlemmar har varit tvungna att fly sina hem på grund av våld och attacker. I flera fall har medlemmars odlingar och/eller hem bränts ner.

”Kvinnorna blir slagna, och gör de sin röst hörd blir de mordhotade.” GUATEMALA

Attackerna är inte enbart riktade mot enskilda individer. Natten mot den 8 mars 2019, på Internationella kvinnodagen, utsattes en samarbetsorganisation i Guatemala, som arbetar med kvinnors rättigheter, för ett inbrott. Deras kontor förstördes och känsliga dokument stals. Under 2018 hade organisationen observerat 24 olika säkerhetsincidenter, däribland telefonavlyssning och obehörig övervakning av kontoret.

”Vår ordförande fick hembesök av maskerade människor, allt för att skrämra hens familj.” COLOMBIA

Utöver hot och våld visar enkätsvaren på förekomsten av riktade propagandakampanjer. I medier och på sociala medier framställs organisationerna som upprorsmakare som motverkar tillväxt och utveckling, eller i värsta fall terrorister. Avsändarna kommer från det politiska etablissemanget, näringslivet eller civilbefolkningen. I vissa fall har konservativa intresseorganisationer, vars enda syfte är att svartmåla bonde- och urfolksorganisationer, bildats. I Filippinerna vittnar organisationer om hur underrättelsetjänsten medverkar till politisk smutskastning.

”Ledarna för en kampanj för markrättigheter fick besök av underrättelsetjänsten och anklagades för att samarbeta med kommunistiska organisationer.” FILIPPINERNA

Alla organisationer efterfrågar en större internationell närvaro. De vill att det internationella samfundet uppmanar regeringarna att leva upp till de lagar, avtal och konventioner om mänskliga rättigheter som de skrivit under. I Colombia efterfrågas särskilt stöd för att fredsavtalet från 2016 ska genomföras. We Effect bör stödja arbetet med fredsprocessen, upprätthålla kommunikation med de involverade organisationerna och stödja dem med resurser och kunskapshöjande insatser, skriver en organisation i Colombia.

UTRYMMET KRYMPER FÖR MARK- OCH MILJÖKÄMPAR

Foto: Jesper Klemédsson

En alltmer våldsamt konfrontation pågår mellan storföretag i jakt på naturresurser och bönder, kvinnor och urfolk som vill skydda sin mark och sin miljö. Samtidigt begränsas mänskliga rättigheter alltmer i stora delar av världen, något som kan förvärras av nya globala hot som coronaepidemin.

Civilsamhällets möjligheter att verka fritt minskar i stora delar av världen. Dubbelt så många människor (40 procent av världens befolkning) lever i år i länder där deras rättigheter utsätts för allvarliga kränkningar, jämfört med förra året (19 procent).²⁵ Det visar Civicus årliga granskning som bland annat omfattar mötesfrihet, fria medier och statlig maktutövning. Utvecklingen berör långt fler än de som försvarar sin mark och sin miljö. Nya globala hot, som coronapandemin, riskerar att leda till att stater utökar sin kontroll av medborgare och använder situationen för att övervaka medborgare och tysta obekväma röster.^{26 27}

ATTACKER PÅ MARK- OCH MILJÖKÄMPAR ÖKAR

Parallellt har en ökning skett av antalet länder där människor hotas och mördas för att de försvarar sin mark och sin miljö.²⁸ En ökning har också skett av antalet attacker mot människorättsförsvarare som hamnat i konflikt med stora ekonomiska aktörer. Attackerna har gått från 492 fall år 2018 till 572 förra året och konflikterna gäller nästan alltid mark eller naturresurser. De branscher som förekommer oftast i anmälningarna är gruvindustri och storskaligt jordbruk, men även vind- och vattenkraft, samt utvinning av olja, gas, kol och timmer är inblandade i ett stort antal fall.²⁹ FN:s särskilda rapportör för människorättsförsvarare, Michel Forst, påpekade redan 2017 att miljöförsvarare var särskilt utsatta för mord och våld.³⁰

HÅRDARE LAGAR SLÅR MOT ORGANISATIONER

Ett mycket stort antal länder har infört lagstiftning som direkt eller indirekt begränsar civilsamhällets förmåga att arbeta under det senaste årtiondet.³¹ Det kan handla om lagar som reglerar media eller opinionsbildning, begränsar mötesfriheten eller ställer hårdare formella och ekonomiska krav på organisationer.³² Ett aktuellt exempel är Guatemala som i februari 2020 antog en kontroversiell lag som ger staten ökad kontroll över det civila samhällets organisationer.³³ Ibland har lagarna ett skenbart legitimt syfte, som att motverka terrorism och penningtvätt, men effekten är att staternas kontroll över det civila samhället ökar.³⁴ Flera av de organisationer som har medverkat i denna rapport ser hur deras verksamhet försvåras av ökad kontroll, byråkrati och statliga restriktioner. Det kan förfalla harmlöst jämfört med mord, hot och våld riktat mot enskilda människorättsförsvarare, men är i många fall ett effektivt maktmedel mot resurssvaga organisationer som försvarar mänskliga rättigheter.

BRISTANDE RESURSER

Det civila samhället i många av de länder där mänskliga rättigheter är hotade får inte tillräckligt med stöd. Mindre än en procent av resurserna i det officiella utvecklings-samarbetet från OECD-länderna går till civilsamhällets organisationer i utvecklingsländer, enligt organisationen Civicus granskning.³⁵ Av den procenten går bara en bråkdel till att försvara mänskliga rättigheter och ännu mindre till att arbeta för bönders, kvinnors och urfolks rätt till sin mark och sin miljö. Av de internationella biståndsmedel som utlystes 2019 och som civilsamhällets organisationer kunde ansöka om var endast 6 procent avsedda för att stärka mänskliga rättigheter och politiskt påverkansarbete.³⁶

²⁵ CIVICUS 2019

²⁶ ICNL 2020

²⁷ <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25722>

²⁸ SSNC 2019

²⁹ BHRRC. January 2020 Snapshot

³⁰ 29 UN Special Rapporteur 2017

³¹ Global Witness 2019

³² Freedom House 2019

³³ Reuters, 27 February 2020

³⁴ Front Line Defenders 2020

³⁵ CIVICUS 2019

³⁶ CIVICUS 2019

KVINNOR SOM FÖRSVARAR SIN MARK HÅRT UTSATTA

När mänskliga rättigheter begränsas och trycket på mark och naturresurser ökar pådrivet av ekonomiska intressen skärps utsattheten ytterligare för kvinnor som försvarar sin mark.

Strukturell diskriminering gör att kvinnors tillgång till mark är betydligt sämre än mäns. Trots att nästan hälften av dem som arbetar i jordbruket i utvecklingsländer är kvinnor, är 87 procent av de bönder som äger eller har säker tillgång till jordbruksmarken män, medan bara 13 procent är kvinnor.³⁷ Kvinnors jordbruksareal är som regel både mindre bördig och mindre i storlek än mäns.³⁸

Samtidigt är kvinnors rätt att äga och kontrollera mark en nödvändig förutsättning för att nå jämställdhet på landsbygden i fattiga länder.³⁹ Att äga en bit mark innebär en egen inkomst och en möjlighet att ta lån och investera. Det ger självständighet och också status i lokala samhällen där jordbruket är centralt för försörjningen.⁴⁰

MÅLTAVLA FÖR KONSERVATIVA GRUPPER

Kvinnor som är miljö- och människorättsförsvarare är en utsatt grupp. De utsätts för samma förtryck och hinder som män, i form av obefogade arresteringar, hot, våld, övervakning, inbrott och i värsta fall mord. Dessutom utsätts de för mäns våld i och utanför hemmet och riskerar att utsättas för sexuella trakasserier som ett sätt att skrämja och tysta dem.⁴¹

Samtidigt riktas, utöver strukturell diskriminering, nya hot mot dem från konservativa grupper som ofta är llerade med den politiska makten och har kvinnor och minoriteter som måltavla.⁴² Kvinnor som är människorättsförsvarare attackeras på grund av vad de kämpar

för, men också för att de utmanar makten och rådande könsnormer.

Colombia, Guatemala och Honduras pekas alla ut som länder där kvinnor som försvarar sin mark och sin miljö särskilt utsattes för hot och trakasserier under 2019.⁴³ Utsattheten gäller även urfolk. Antalet mördade kvinnor som var människorättsförsvarare ökade med 50 procent i Colombia under 2019.⁴⁴

Kvinnor var den grupp som ur ett globalt perspektiv utsattes för flest kränkningar av civila rättigheter 2019.⁴⁵ Fem år i rad har antalet attacker ökat mot kvinnor som är människorättsförsvarare i konflikt med stora ekonomiska aktörer. Hälften av dessa kvinnor tillhörde urfolk och var ledare för eller medlemmar av lokala samhällen.⁴⁶

³⁷ UN Women 2018

³⁸ FAO 2018 The gender gap in land rights

³⁹ UN Women 2018

⁴⁰ We Effect 2018

⁴¹ AWID 2014

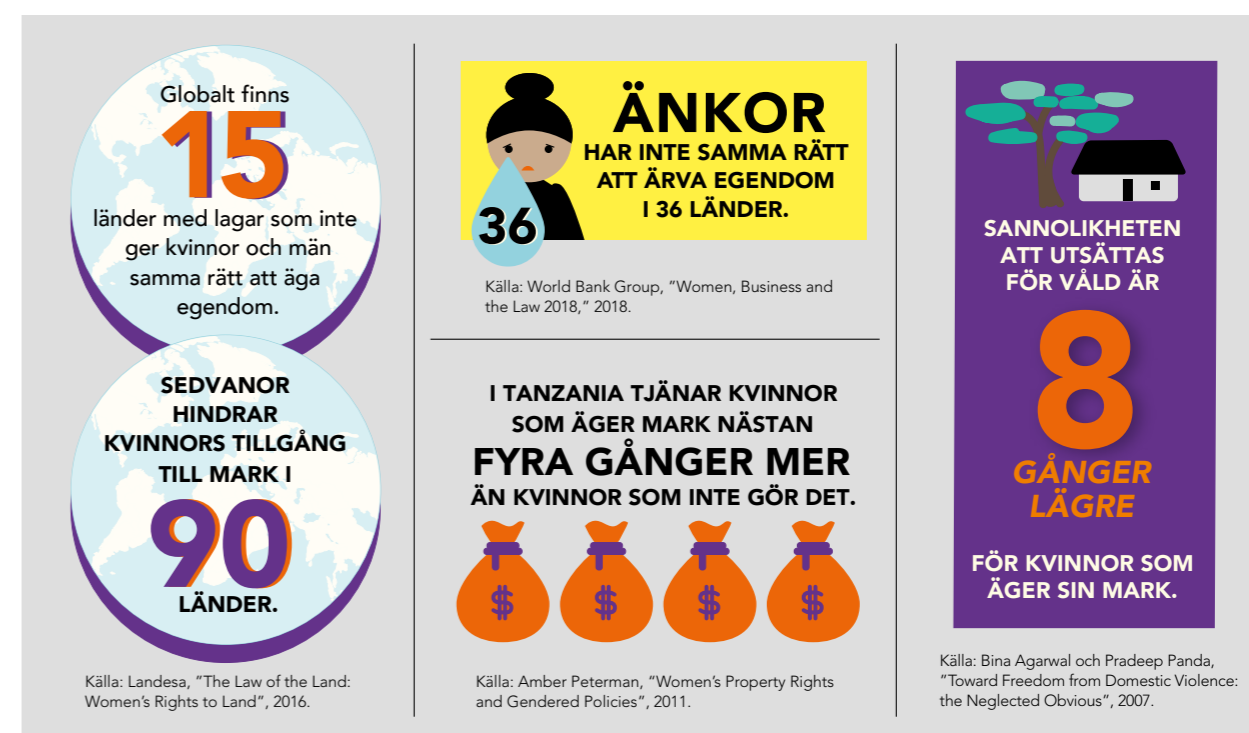
⁴² CIVICUS 2020

⁴³ CIVICUS 2019

⁴⁴ NY Times 26/2 2020

⁴⁵ CIVICUS 2019

⁴⁶ BHRRC. January 2020 Snapshot

KÖNSDISKRIMINERING OCH RÄTTEN TILL MARK

Tillgång till eller kontroll över mark i många utvecklingsländer styrs av formella och informella normer och regler som missgynnar kvinnor. Kvinnor tillåts sällan ta beslut om hur marken bör skötas, vad som ska odlas och de får inte del av den ekonomiska vinsten från skörden.

Lagar och reformer har utformats utifrån föreställningen att mannen ansvarar för det produktiva arbetet, att bruka jorden, medan kvinnan tar hand om det reproduktiva arbetet i hemmet. Därför har många jordreformer endast gynnat män då kvinnor i jordbruket inte ses som bönder, utan som ett stöd till mannen.

Globalt utgör kvinnor endast 13 procent av de bönder som bestämmer över den mark de brukar. För kvinnor som har ägande- eller nyttjanderätt över mark ökar möjligheterna att anpassa jordbruket till klimatförändringar. Att stärka kvinnors rätt till mark skulle enligt FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter öka jämställdheten och främja arbetet för att nå de globala hållbarhetsmålen.

Källor: FAO, UN Women, Landesa, OHCHR.

Att säkra och försvara ursprungsfolks och småskaliga jordbrukares rätt till mark är centralt i arbetet med Agenda 2030 där FN:s medlemsländer enats om 17 gemensamma hållbarhetsmål för att världens extrema fattigdom ska avskaffas, ojämlikheter minskas och klimatkrisen bemötas.

VIKTEN AV MARK FÖR HÅLLBAR UTVECKLING

- ▶ Många av världens småskaliga jordbrukare saknar formella bevis på att de äger eller har rätt till marken som försörjer dem, trots att lika möjligheter att äga och kontrollera mark är en rättighet enligt flera internationella konventioner. Vem som har tillgång till eller säker kontroll över mark bestäms i många länder genom informella överenskommelser, eller av politiska och ekonomiska intressen.
- ▶ Rätten till mark är avgörande för flera mänskliga rättigheter, exempelvis rätten till en skälig levnadsstandard, rätten till mat och rätten till ekonomisk utveckling. Att kunna bevisa ett ägarskap eller säker kontroll över sin mark är ofta en förutsättning vid pantsättning för lån, och ett krav för att få tillgång till rådgivningstjänster.
- ▶ Ursprungsfolk har ofta en speciell relation till marken och naturen de traditionellt brukat vilket gör att marken har en grundläggande betydelse för att deras kultur ska kunna bevaras och utvecklas. Ursprungsfolks respekt för djur, natur och marker har stor betydelse för deras identitet men även för deras andliga värden.

Källa: International Land Coalition (ILC), UNDP

SÅ ARBETAR WE EFFECT MED MARKFRÅGAN:

- ▶ We Effect arbetar med hållbar landsbygdsutveckling och fattigdomsbekämpning genom ökad jämställdhet. Tillsammans med lokala bonde- och urfolksorganisationer fokuserar We Effect på hållbara produktionsmetoder, tryggad livsmedelsförsörjning och anpassning till klimatförändringarnas effekter. Insatserna förenar kooperativa metoder för inkomstökande projekt med social, ekonomisk och miljömässig hållbarhet.
- ▶ We Effect stöder genom sin verksamhet mark- och miljöförsvarens rättigheter att använda fredliga medel för ansvarsutkrävning. Insatserna fokuserar på kvinnor och urfolk.
- ▶ I flera länder där We Effect är verksamma stöttar vi våra samarbetsorganisationer vid förhandlingar med lokala beslutsfattare, landets regering och utländska investerare eftersom en säker och rättvis markbesittning, samt skydd av informella markrättigheter, är avgörande för We Effects målgrupper. Detta har visat sig svårt i Latinamerika och delar av Asien men i flera afrikanska länder, exempelvis Tanzania, har det varit en framgångsrik modell.

KRIS FÖR BÖNDER I LATINAMERIKA

Situationen i Latinamerika är unik och alarmerande. Ingen annan region i världen har så stora ekonomiska klyftor mellan människor – och så många mord på människorättsförsvare. Konflikter om markfördelning ligger bakom många av morden.

De ekonomiska klyftorna handlar till stor del om fördelningen av mark. En procent av den mest förmögna befolkningen i Latinamerika äger lika mycket mark som de övriga 99 procenten tillsammans.⁴⁷ Klyftorna har djupa historiska rötter från den tid då regionens nuvarande länder var kolonier.⁴⁸ En förmögen överklass har utnyttjat sin ekonomiska makt för att tillskansa sig politisk makt och stoppat försök att stycka upp och fördela marken jämnare mellan ländernas medborgare.⁴⁹

VÅLDET FORTSÄTTER I COLOMBIA

Konflikter om marken har bland annat lett till militärkuppen i Honduras 2009 och de långa inbördeskrigen i Colombia och Guatemala. I Colombia har det gått fyra år sedan fredsavtalet mellan regeringen och FARC-gerillan, men våldet fortsätter mot de organisationer som samlar urfolk, småskaliga bönder, afrocolombianer och inte minst kvinnor som kämpar för sina rättigheter, mark och naturresurser.⁵⁰ Den politiska och ekonomiska elit som var emot fredsavtalet försöker nu stoppa dess genomförande.

STORSKALIGA ODLINGAR TAR ÖVER

Genom goda kontakter med de politiska makthavarna har markägare i flera latinamerikanska länder kunnat öppna för utländska investeringar.⁵¹ Resultatet är att den yta som upptas av gruvor, oljeutvinning och betesmark för nötkreatur, samt storskaliga odlingar av soja, palmolja och sockerrör ökar i hela regionen.⁵² Utvidgningen sker på bekostnad av den yta som småskaliga bönder, urfolk och

personer med afrikanska ättlingar historiskt haft rätt till, men aldrig fått paper på att de äger.

FATTIGA OMRÅDEN EXPLOATERAS

Oftast sammanfaller platserna där dessa investeringar sker med områden där fattigdomen är som störst. Till exempel finns det områden i Guatemala där flera vattenkraftverk byggts men där lokalbefolkningen fortfarande lever utan el. Lokalbefolkningen gynnas alltså inte av investeringarna. Exploateringen av mark för produktion av exportvaror drivs på av en ökande global efterfrågan på mineraler, olja, soja, palmolja, socker, nötkött och timmer.⁵³ Resultatet är inte bara att de ekonomiska och sociala klyftorna består. Demokratien försvagas, människors rättigheter kränks och de senaste åren har fattigdomen i Latinamerika ökat.⁵⁴

MÖRDADE MARK- OCH MILJÖRÄTTSAKTIVISTER I LATINAMERIKA

- ▶ Hälften av de mark- och miljörättsförsvare som mördades 2018 var latinamerikaner från Colombia, Brasilien, Guatemala, Mexiko, Honduras, Venezuela och Chile.
- ▶ 40 procent av förövarna var statliga representanter som poliser och militärer. 40 procent var representanter för privata företag, inhyrda mördare och säkerhetsbolag.
- ▶ 0,79 är den genomsnittliga Gini-koefficienten för landfördelningen i Latinamerika. Där 1 står för maximal ojämlikhet. I Europa är koefficienten 0,57, i Afrika 0,56 och Asien 0,55. Bara 13 procent av marken i Latinamerika ägs av småskaliga jordbrukare.

Källor: Global Witness, FAO, Front Line Defenders, Oxfam.

⁴⁷ Oxfam 2016

⁴⁸ FAO regional office for Latin America 2018

⁴⁹ Oxfam 2016

⁵⁰ Global Witness 2018

⁵¹ Oxfam 2016

⁵² Ibid.

⁵³ Global Witness 2018

⁵⁴ FAO 2019

BIG BUSINESS ELLER BIOLOGISK MÅNGFALD

Storföretagens efterfrågan på mark för att bedriva monokulturer av oljepalm, sockerrör och soja ökar kraftigt. Klimatrisken riskerar att öka konkurrensen om mark och naturresurser ytterligare. De som hamnar i kläm är småskaliga jordbrukare, kvinnor och urfolk – men också den biologiska mångfalden.

Stora ekonomiska intressen inom jordbruks-, gruv- och energiindustrin ligger bakom en dramatisk ökning av efterfrågan på mark för kommersiell exploatering de senaste femton åren. Företagen vill använda marken för storskaliga anläggningar, gruvor, dammar och storskalig odling, i regel monokulturer⁵⁵ av oljepalm, sockerrör, soja och andra grödor för en global marknad.⁵⁶ Den globala uppvärmningen riskerar att driva på den utvecklingen ännu mer, när befolkningen ökar samtidigt som tillgången på odlingsbar mark minskar.⁵⁷

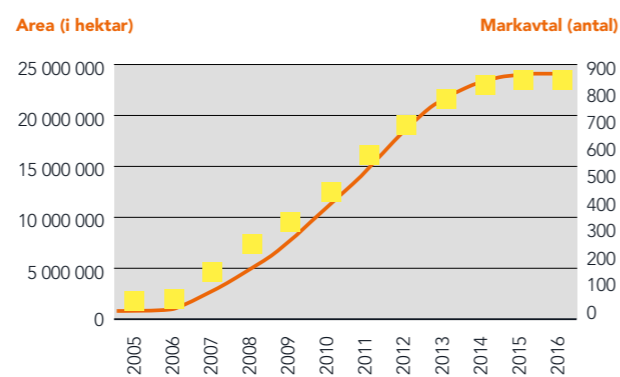
På andra sidan i de konflikter som uppstår kring marken i Colombia, Filippinerna, Guatemala och Honduras står småskaliga bönder och urfolk, som ofta har både historiska anspråk på och laglig rätt till marken. Det handlar många gånger om industriella monokulturer som hotar lokala samhällen.

MONOKULTURER TRÄNGER UNDAN URFOLK

Ett exempel är Guatemala där storskalig odling av sockerrör och oljepalm ökade med 150 procent mellan 1990 och 2010. Landet är den största exportören av socker och den tredje största av palmolja i regionen. Samtidigt har urfolk bara tillgång till 27 procent av jordbruksmarken, trots att de utgör 65 procent av de som lever på jordbruket i landet.⁵⁸ De trängs undan av storföretagen.

En rapport från IPBES 2019 visade hur allvarliga och akuta hoten mot världens biologiska mångfald är. Samtidigt är urfolk, lokala samhällen och småskaliga bönder avgörande för att bevara mångfalden av ekosystem, arter och den genetiska mångfalden.⁵⁹ 80 procent av världens biologiska mångfald ryms i områden som bebos av urfolk⁶⁰ och de nyttjar ofta landområden i enlighet med traditionell kunskap som bevarar och skyddar ekosystem.⁶¹ Småskaligt och diversifierat jordbruk har en viktig roll för att bevara artrikedomen av tamboskap⁶² och den genetiska mångfalden av exempelvis fröer.⁶³

Urfolk och småskaliga bönder har rätt till en hälsosam och hållbar miljö, vilket förutsätter att de ekosystem de lever i samspel med bevaras.⁶⁴ Samtidigt är en bevarad biologisk mångfald en nödvändig förutsättning för att nå samtliga mål i Agenda 2030.⁶⁵

Sedan 2005 har antalet internationella markavtal inom jordbruket ökat explosivt i världen. Den vanligaste avsikten är att marken ska användas till att producera palmolja.

Källa: Land Matrix 2016

⁵⁵ Odlingssystem som ensidigt inriktas på ett enda växtslag, vilket innebär motsatsen till ett diversifierat jordbruk.

⁵⁶ Land Matrix 2016

⁵⁷ IPCC 2019

⁵⁸ ILC

⁵⁹ IPBES 2019

⁶⁰ WRI 2005

⁶¹ IPBES 2019

⁶² FAO. Biodiversity for Sustainable Agriculture 2018

⁶³ Afrikagrupperna 2018

⁶⁴ OHCHR 2018

⁶⁵ SRC 2016

MORDET TYSTADE INTE BERTA CÁCERES RÖST

Berta Cáceres mördades i mars 2016. Foto: Catrin Söderberg

Floden Gualcarque är helig för Lencafolket. Därför sade de nej när privata aktörer med kopplingar till regeringen ville bygga ett vattenkraftverk där. Priset de fick betala var Berta Cáceres liv.

Berta Cáceres var ledare för Consejo Cívico de Organizaciones Populares e Indígenas de Honduras (Copinh), som organiserade motståndet och är en av We Effects samarbetsorganisationer. Åratal av motstånd gav resultat, dammbygget Agua Zarca stoppades. Men Cáceres mördades i sitt hem i mars 2016.

– Min mamma var medveten om vad som kunde hända henne. Hon var inte den enda som hotades eller attackerades. Under åren har vi förlorat flera medlemmar i rörelsen, berättar Berta Cáceres dotter Bertha Zúñiga.

Varken den honduranska regeringen eller det privata företaget Desarrollos Energéticos SA (Desa) frågade lokalbefolkningen om lov innan de fattade beslut om att bygga ut floden med investeringar från Kina. I maj 2013, när de första grävmaskinerna kom till floden Gualcarque stod Berta Cáceres och Copinhs medlemmar öga mot öga med beväpnade militärer. Bara en vecka efter att orga-

nisationen inlett sin blockad av bygget stoppades hon och hennes kollega Tomás Gómez av militären som sökte igenom den bil de färdades i. Militären påstod sig ha hittat ett registrerat vapen i bilen men vid rättegången friades de. Berta Cáceres anklagades snart för uppvigling och tvingades gå under jorden, men blockaden kvarstod.

Berta Cáceres beskrev hur Desas styrelseordförande David Castillo tidigare arbetat för den militära underrättelsetjänsten och varit rådgivare åt regeringen. Även styrelsens sekreterare hade kopplingar till militären, liksom företagets säkerhetschef.

En domstol friade Berta Cáceres även från anklagelserna om uppvigling, men hoten och trakasserierna fortsatte. Så gjorde även Copinhs blockad och protester. Till slut drog sig de kinesiska finansierarna ur projektet.

2015 belönades Berta Cáceres med det prestigefyllda miljöpriset Goldman Environmental Prize. När Desa lovades ny finansiering av holländska och finska utvecklingsbanker planerade Berta Cáceres att besöka bankerna för att stoppa deras investeringar. Innan hon hann resa mördades hon, natten till den 3 mars 2016.

Idag är Berta Cáceres en symbol för det riskfyllda arbetet mot exploatering och privatisering av naturresurser och mark. Inte bara i Honduras och Centralamerika, utan i hela världen. Dammbygget Agua Zarca står än idag still utan finansierare.

En oberoende expertrapport visade hösten 2017 hur mordet på Berta Cáceres var en del av en större strategi för att "kontrollera, neutralisera och eliminera" hinder för utvecklingen av energiprojektet Agua Zarca. Rapporten pekade ut flera chefer och säkerhetspersonal på Desa, samt högt uppsatta statliga tjänstepersoner och säkerhetspersonal, som delaktiga i planeringen och genomförandet av mordet.⁶⁶

I november 2018 dömdes sju män för mordet på Berta Cáceres. Tidigare samma år häktades David Castillo, misstänkt för att vara hjärnan bakom dådet.

⁶⁶ GAIPE 2017

UTAN MARK – INGEN FRAMTID

Åtta miljoner hektar. Så mycket mark beslagtogs av väpnade grupper från småskaliga bönder, urfolk och afrocolombianer under kriget i Colombia. De har fortfarande inte fått den tillbaka.

– Där borta håller de på att gräva ut jorden. De har hittat kol, så det ska bli en gruva, vilket kommer kräva mycket vatten. Vi får se om vi kommer kunna stanna kvar, säger Maria.

Hon blickar ut över ett torrt och kargt fält. Det har inte regnat på ett halvår och vattnet i brunnar och vattendrag sinar. Odlingarna i Marias jordbrukskooperativ i regionen La Guajira, i norra Colombia, torkar ut. Maria beskriver Colombia som ett rikt land med stora naturtillgångar och bördig odlingsmark. Men av landets totala jordbruksmark ägs 81 procent av en procent av landets jordbrukare.

– Samtidigt finns det människor som inte har något att äta. Barn dör av hunger och törst. Och regeringen ger ingen hjälp. Vi lever i ett land utan framtid, säger hon.

“De har hittat kol, så det ska bli en gruva.”

Liksom många andra kvinnor på den colombianska landsbygden är Maria en bonde utan mark och dömd att hyra mark för att få mat till familjen. Tillsammans med ett 40-tal andra småskaliga bönder ingår Maria i ett jordbrukskooperativ som odlar kassava, bananer och tomater på mark de inte själva äger. Det lilla som blir över när de tagit vad de själva behöver säljer de.

– Jag har växt upp här och vill stanna kvar, men att vara bonde utan mark fungerar inte, säger Maria.

När landets regeringar utformat sin politik har de satt storbönder och privata företag i första rummet. Småskaliga bönder, ursprungsfolk och den afrocolombianska befolkningen har drivits bort från mark som de levit på och brukat i generationer. Politiken gynnar exploatering av naturtillgångar som mineraler, skog och vattenkraft eller plantering av stora arealer av monokulturer av banan, sockerrör

och oljepalm ur vilken palmolja utvinns. Produkter som sedan framför allt exporteras.

Utän tillgång till egen mark saknar många småskaliga bönder möjlighet att försörja sina familjer. Bara i La Guajira har 5 000 barn dött av undernäring sedan 2010. De stora sociala och ekonomiska klyftorna låg till grund för konflikten som inleddes på 1960-talet och kom att bli världens längsta inbördeskrig. I över 50 år förde vänstergerillan Farc krig mot den colombianska staten. Fler än 250 000 människor dödades, tiotusentals människor försvann och fler än sju miljoner tvingades på flykt.

“Att vara bonde utan mark fungerar inte.”

När ett fredsavtal mellan de stridande parterna tecknades 2016 tändes en gnista av hopp bland många i Colombia. Men än är freden långt borta. På den colombianska landsbygden råder fortfarande en väpnad konflikt. I vissa delar av landet beskrivs situationen som kaotisk, till och med värre än under kriget. Offren är nu, liksom då, småskaliga bönder, urfolk, afrocolombianer och kvinnor.

Ana är medlem i samma jordbrukskooperativ som Maria. När hon var 17 år mördades hennes pappa av paramilitära soldater.

– Fram till dess hade jag ignorerat konflikten. Jag ville inte ha med den att göra, men vi var fattiga bönder och tillhörde ett urfolk. Det räckte för att bli måltavlor för paramilitärernas aktioner, säger Ana.

Under krigsåren beslagtogs av väpnade grupper sammanlagt närmare åtta miljoner hektar mark från framför allt småskaliga bönder, ursprungsbefolkningen och den afrocolombianska befolkningen. Människor fördrevs från sina hem och åkrar. Det drabbade även Ana och hennes familj.

I La Guajira står nu Ana inför ett nytt hot. Tillsammans med Maria och flera andra i området arbetar hon för att stoppa den nya kolgruvan.

Foto: Jesper Klemedsson.

– Här är det vi kvinnor som tar fajten. Vi vet vad gruvnäringen för med sig. Sjukdomar och andra svårigheter för våra barn. Vi har knappt något vatten som det är. Om det tar slut, vad ska vi dricka då? Om jorden slits ut, vad ska vi leva av imorgon? frågar sig Ana.

Runt omkring i Colombia gör allt fler som Maria och Ana. De försvarar jorden och naturresurserna. De försvarar den rätt att bruka egen mark som de anser sig ha blivit berövade. De försvarar tillgången till vatten och andra naturtillgångar. De kämpar för sina grundläggande mänskliga rättigheter – med livet som insats.

“Här är det vi kvinnor som tar fajten.”

Sedan fredsavtalet undertecknades 2016 har fler än 600 människorättsförsvarare och sociala ledare för gräsrotsrörelser mördats i Colombia. Fredsavtalets utlovade jordreform är illa omtyckt av landets storbönder och förmögna överklass och har därför inte genomförts. I presidentvalet 2018 vann de politiker som vill försvaga fredsavtalets omfördelning av jorden. Samtidigt har våldet mot dem som kräver att fredsavtalet genomförs ökat.

I ett annat jordbrukskollektiv väster om La Guajira, lever Rosa. Än så länge har ingen hon känner mördats, men hon är säker på att det bara är en tidsfråga.

– De kommer att försöka döda oss. För att vi är bönder som skyddar våra naturresurser och vill att alla ska få det bättre, inte bara ett fåtal, säger Rosa.

Hon vill att barnen ska få gå i skolan, att de sjuka ska få hälsovård, att alla ska få mat för dagen och tak över huvudet. Saker som många i Colombia idag saknar. För många kvinnor på landsbygden är tillgång till egen mark att odla en fråga om överlevnad. Det är en nyckel för att ta sig ur fattigdomsfällan.

Ekonomisk egenmakt och självständighet behövs också för att kvinnor ska stärka sina möjligheter att delta i politiska processer och fredsbyggande. Utan mark är det svårt för Maria, Ana och Rosa att tänka på annat än hur de ska få mat för dagen.

– Att inte ha mark betyder att vi inte har möjlighet att utveckla andra projekt. För att odla behöver vi mark. För att bygga bostäder behöver vi mark. Med hyrd mark lyckas vi bara med små initiativ, säger Rosa.

Som framtiden ser ut nu kommer Marias, Anas och Rosas barn att växa upp med samma utmaningar som sina mödrar.

– Vi har ingenting. Vi föddes fattiga, vi fortsätter att vara fattiga, och vi kommer att dö fattiga, säger Ana.

RASISM OCH DISKRIMINERING I LATINAMERIKA

Urfolk är överrepresenterade bland dem som lever i fattigdom i Latinamerika och underrepresenterade i beslutsfattande positioner i samhället. Detsamma gäller dem som är ättlingar till människor som fördes till regionen som slavar från Afrika. Båda grupperna har en historia av att uteslutas från samhället och inte ses som fullvärdiga medborgare. De drivs bort från sina marker, deras vattenkällor förorenas och jordar utarmas. De brottas med undernäring och utbredda tonårsgraviditeter. De utsätts fortfarande för diskriminering och rasism, exempelvis i skolväsendet och på arbetsmarknaden. Trots att urfolks rättigheter skyddas av internationella konventioner antagna av deras länder, och som ibland även garanteras i nationell lag, saknar urfolk överlag en säker tillgång till mark.

World Bank Group, UNDP

“VI BLIR FÖRFÖLJDA, SVARTMÅLADE, FÄNGSLADE”

Daniel Pascual, Guatemala. Foto: Anna Nylander.

Daniel Pascual lever under ständigt hot. För ett par år sedan mördades fyra medlemmar av hans organisation. Bara för att de kämpade för rätten till mark och för urfolkens rättigheter.

– Vem som äger mark är fortfarande det som främst avgör vem som har makt i Guatemala, säger Daniel Pascual, som är ledare för Comité de Unidad Campesina, CUC.

Organisationen har utsatts för våld och förföljelse under årtionden, på grund av konflikter kring mark. Daniel Pascual beskriver hur ett fåtal personer i Guatemala äger en stor majoritet av all mark. Framför allt handlar det om bördig odlingsmark som används för exportgrödor. Samtidigt saknar en majoritet av befolkningen på den guatemalanska landsbygden sysselsättning och kan knappt sätta mat på bordet till sina familjer.

Enligt Daniel Pascual har den ojämlika fördelningen av mark en historisk förklaring. Det är framför allt en fråga om att landets ursprungsbefolkningar vägras rätten att äga och bruka marken. Det gjordes ett försök att komma tillrätta med problemet efter inbördeskriget 1960–1996, men det resulterade inte i något konkret.

CUC har kämpat i 20 år för att den omfattande jordreform som utlovades efter kriget ska genomföras. Eftersom inget händer ockuperar organisationens medlemmar mark som de efter grundliga studier inte anser har en rättmätig ägare.

– Men ofta är också privata företag intresserade av marken. De vill anlägga en gruva eller producera till exempel palmolja, varför våra ockupationer ofta leder till konfrontationer. Vi blir förföljda, svartmålade, fängslade, de avhyser oss med våld och mördar oss. Våldet utförs av såväl militär och polis, som företrädare för privata säkerhetsföretag, säger Daniel Pascual.

Attackerna på CUC och andra organisationer som kämpar för tillgång till mark i Guatemala sker ofta med statens och rättsapparats goda minne. Därför har CUC vänt sig till den Interamerikanska kommissionen för mänskliga rättigheter, men även till internationella organisationer, för att få stöd.

– Det handlar om mer än bara rätten till mark. Det handlar om grundläggande rättigheter som tillgången till hälsovård, utbildning, infrastruktur, transporter, tak över huvudet och sysselsättning, säger Daniel Pascual.

KVINNORNA MÅSTE OCKUPERA SIN MARK

Markkonflikten i Polochic-dalen har pågått i generationer och lett till flera mord och en massaker. Victoria och Claudia har varit tvungna att ockupera den mark deras förfäder har odlat – för att storföretagen inte ska ta över.

– Vi hann inte ens ta ut våra saker. De förstörde allt, berättar Claudia gråtande om dagen när militären tvingade bort 800 familjer år 2011.

Claudia och Victoria lever med sina familjer i Polochic-dalen i centrala Guatemala och har kämpat sedan barnsben för egen åkermark att bruka och äga. Likt hundratals andra familjer har de sett sig tvungna att ockupera den mark de anser sig ha rätt till, för att ha någonstans att odla. Mark som deras förfäder odlat och levt av, men som storföretag vill komma åt för produktion av palmolja och socker.

– Jorden är allt för oss. Utan den har vi ingen mat till våra barn, inget vatten, ingen hälsa. Utan mark är vi ingenting, säger Victoria.

“Utan mark är vi ingenting.”

I Guatemala bor en majoritet av befolkningen på landsbygden och tillgång till mark är en garanti för att överleva för miljontals människor. Men trots att Guatemala är ett rikt land med stora naturresurser och bördig jordbruksmark, har väldigt få människor på landsbygden möjligheter till ett värdigt liv. Victoria är inget undantag. Hon har inget papper som säger att hon äger sin mark. Det hade inte hennes föräldrar heller, eller deras föräldrar före dem.

När staten beslagtogs marken för hundra år sedan delades den ut till storbönder och privata företag. Urfolket i dalen fick finna sig i att bli billig arbetskraft eller arrendebönder. De som levde i dalen i generationer och förvandlat det täta djungelområdet till bördig jordbruksmark fick aldrig ta del av vinsterna. Istället levde de kvar under slavliknande förhållanden.

– Vi kämpar för att kunna äta, för att kunna ge våra barn bättre möjligheter, för att de ska kunna studera. Men vi blir ständigt motarbetade, säger Victoria.

Under 1960-talet gjorde invånarna uppror. Protesterna pågick under landets blodiga inbördeskrig, 1960–1996, och kulminerade i en massaker 1978 där mer än 50 personer dödades av militären. Men trots freden har oroligheterna inte avstannat. Privata företag, uppbackade av Guatemalas regering och lokala makthavare, köper upp mark för att odla gummiträd, oljepalm, sockerrör och bananer, bygga ut floder och anlägga gruvor. Nya vattenkrafts- och gruvprojekt startas utan att lokalbefolkningen konsulteras.

De storskaliga jordbruken, baserade på monokultur och kemisk skadedjursbekämpning, hotar den biologiska mångfalden, och de småskaliga böndernas livsvillkor. Tjugo år efter krigsslutet dödades fortfarande lokalinvanare i Polochic-dalen när de kräver sina rättigheter och motsätter sig de storskaliga jordbruken och utvinningsindustrin. Militär, polis och företrädare för privata säkerhetsföretag genomför regelbundna avhysningar som ofta slutar med våld.

“Husen brändes ner och våra odlingar förstördes.”

Claudia har tvingats bort av militär från mark hon och hennes familj ockuperat fyra gånger. Den sista blev den mest dramatiska, men ledde också till att hon till slut fick egen mark.

– Vi kvinnor ställde oss framför säkerhetsstyrkorna för att stoppa dem, men det hjälpte inte, säger Claudia. Hennes röst brister. Tårarna rinner när hon tänker tillbaka på den ödesdigra dagen i mars 2011.

– Husen brändes ner och våra odlingar förstördes. Det viktigaste för oss var att få ut våra levande. Det är för deras skull, för deras framtid, som vi fortsätter kämpa, säger Claudia.

Totalt tvingades 800 familjer bort. Bakom sig lämnade de brinnande hus och åkrar. Flera personer skadades och en person dödades. Två månader senare sköts två andra invånare ihjäl av okända män. En av dem var en lokal ledare, María Margarita Chub, 37 år, som avrättades i sin egen trädgård framför sina två barn.

Det är ofta kvinnorna som drabbas hårdast. De är de som tar hand om hemmet, skaffar mat till familjen och tar hand om barnen. När säkerhetsstyrkorna kommer ställer sig kvinnorna i det främsta ledet för att försvara sina familjer och samhällen. Konflikten leder inte bara till fysiskt våld, utan även till psykisk ohälsa. Många familjer har splittrats.

– Min man lämnade mig och barnen, det var för jobbigt att fortsätta kämpa. Men jag fortsatte för att ge mina barn ett värdigt liv. Idag äger jag min egen mark, säger Claudia.

Den interamerikanska kommissionen för de mänskliga rättigheterna tvingade 2011 den guatemalanska staten

att vidta skyddsåtgärder för de familjer som tvingats bort från sina hem det året. Enligt regeringskällor har över 200 familjer fått stöd att köpa egen mark i Polochic-dalen.

Att kvinnor äger mark i Guatemala är mycket ovanligt och ofta är den mark som kvinnor tilldelas mindre produktiv. Men kvinnor som Victoria och Claudia i Polochic-dalen fortsätter att kämpa för att förändra det.

– Här kommer vi att stanna. Vi är inte rädda, säger Claudia.

FAKTA GUATEMALA

- 6 procent** av marken används för produktion av palmolja
- 26 procent** av marken används för odling av sockerrör
- 30 procent** av flickorna i Guatemala är gifta före de fyllt 18 år
- 76 procent** av befolkningen på landsbygden befinner sig i fattigdom (2016)
- 0,84** är Ginikoefficienten för markfördelning i Guatemala (0 står för maximalt jämlik fördelning, 1 för maximal ojämlikhet)
- 16 procent** av marken ägs av småskaliga bönder
- 8 procent** av de bönder som äger eller har säker tillgång till sin mark är kvinnor

Källa: Oxfam 2016, FAO GLRD, ILC

RIKTLINJER FÖR NÄRINGSLIVET

För företag och investerare som vill värna om mänskliga rättigheter och naturresurser finns flera vägledande frivilliga internationella instrument.

- ▶ FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter, ett ramverk som antogs av FN:s råd för mänskliga rättigheter 2011.
- ▶ FN:s Livsmedels- och jordbruksorganisations (FAO) frivilliga riktlinjer för en ansvarsfull förvaltning av mark-, fiske- och skogsrättigheter innehåller vägledning kring bland annat markrättigheter.
- ▶ Kommittén för en tryggad livsmedelsförsörjnings (CFS) principer för ansvarsfulla investeringar i jordbruk och livsmedelssystem innehåller tio principer för ansvarsfulla investeringar i jordbruk och livsmedelssystem.

Källor: FAO, CFS, FN.

KINESISKT DAMMBYGGE HOTAR REGNSKOGEN

Den filippinska regeringen vill bygga en damm mitt i regnskogen, med finansiering från Kina. Ingen hänsyn tas till lokalbefolkningen eller den biologiska mångfalden. Dammbygget gör att urfolksledaren Conchita lever under dödshot.

– Det skrämmer mig inte. Det skulle vara en ära att dö för något som jag står för och tror på, säger Conchita, 57 år.

“Det är min plikt att försvara skogen.”

Hon är en ledare för urfolket Dumagat-Remontado som sedan urminnes tider har levt i bergskedjan Sierra Madres regnskogar och flodområden, som breder ut sig över sluttningar, toppar och dalgångar. Här och var bland den täta vegetationen ligger små gläntor med enkla hus och grönsaksfält. På ett av fälten påtar Conchita bland sina grödor.

– Vi lever ett enkelt, men bra liv här. Skogen har varit en del av mitt liv sedan jag föddes, säger Conchita.

Men nu hotas urfolkets kultur och försörjning av ett dammbygge som ska bli 60 meter högt och förse huvudstadsområdet Manilas cirka 13 miljoner invånare med 600 miljoner liter vatten per dag. Kaliwa-dammen kommer bara att vara operativ i fem år – på bekostnad av att 300 hektar skog kommer att försvinna och att tusentals familjer tvingas lämna sina hem och marker. Ytterligare tusentals kommer att leva i riskzonen för översvämningar och andra faror om något havererar i dammen. Vissa av de områden som kommer att påverkas är naturreservat där det finns många endemiska växt- och djurarter. En del är utrotningshotade. Dessutom finns urfolkens begravningsplatser runt om i området, likaså deras heliga platser.

– Det är där som vi dyrkar, ber och får healing.

Foto: Jesper Klemmedsson

Conchita menar att regeringen inte respekterar urfolkets religion och hon är en av de mest aktiva ledarna i koalitionen Stop the Dam, som försöker stoppa bygget. Koalitionen får stöd av We Effect.

– Regeringen ser skogen som något de kan exploatera. För oss är skogen helig. Mina far- och morföräldrar lärde mig att vi har ärvt skogens resurser av våra förfäder. Det är min plikt att försvara skogen, säger Conchita.

Filippinerna har skrivit under ILO:s och FN:s konventioner om urfolks rättigheter, men inte ratificerat dem. Däremot finns det många nationella lagar som garanterar urfolks rätt att leva i sina förfäders domäner. Stop the Dam menar att myndigheterna har brutit mot flera av lagarna och kommer att driva fallet vidare i domstol.

– Jag tror att vi kan vinna kampen genom rättsliga processer och genom att organisera oss med andra grupper. Tillsammans är vi starka, säger Conchita.

”Jag är urfolksledare och riskerar att bli mördad.”

Om dammen byggs kommer den närliggande floden Agos att torka ut och cirka 100 000 bönder nedströms blir utan vatten, likaså deras spannmåls-, sockerörs- och risodlingar. Då kommer bytesshandeln mellan stamsamhällena på höglandet och i flodområdena att vara ett minne blott. Folket på höglandet får fisk och ris från låglandet i utbyte mot

bananer, kokosnötter och annat som växer i skogarna. Vid ett flodområde på låglandet, i de södra delarna av Sierra Madre, står den 59-åriga åttabarnsmamman Nelly med vatten upp till knäna och drar in fiskenät. Även hon är urfolksledare och aktiv i koalitionen mot dammen. Hon får ofta besök av representanter från det statliga vatten- och avloppsverket som står bakom dammprojektet. Nelly hävdar att de försöker muta henne och andra urfolksledare för att få dem på sin sida.

– Häromdagen kom de hit och delade ut livsmedel och godis till folk. Vi behöver inte deras mat. Skogen ger oss allt vi behöver, säger hon.

I slutet av 2018 ingick den filippinska regeringen ett låneavtal med Kina som ska finansiera dammprojektet. Trots att endast en, av sex berörda, urfolksorganisationer har gett sitt medgivande till projektet har miljödepartementet beviljat det miljöcertifikat. En väg har redan börjat anläggas till platsen för den planerade dammen. Kineser och beväpnade män dyker upp i området.

– Jag antar att kineserna är ingenjörer och att de beväpnade männen är deras livvakter. Det är otäckt att ha beväpnade grupper här. Jag är urfolksledare och riskerar att bli mördad, säger Nelly. Inte heller hon kommer att låta farorna stoppa hennes kamp, trots att Filippinerna är världens farligaste land för mark- och miljöförsvare med 49 mördade aktivister under 2019.

– Vi kommer att kämpa vidare.

FAKTA KALIWA-DAMMEN

- ▶ Planen för Kaliwa-dammen lades fram 2012. Processen snabbades på efter vattenbrist i huvudstadsområdet Metro Manila i mars 2018 och ett låneavtal ingicks med Kina för finansiering av dammbygget. Motståndare hävdar att vattenkrisen beror på misshandling, inte på vattenbrist.
- ▶ Dammen beräknas bli 60 meter hög, men i övrigt finns ingen slutlig design. Den ska utvecklas under byggandets gång. Det lämnar många frågetecken, bland annat om dammens storlek.
- ▶ Regnskogen i Sierra Madre är Filippinernas största och den biologiska mångfalden där är mycket diversifierad. Det finns bland annat 334 fågelarter, 1476 fiskarter och 963 ryggradslösa djurarter. Flera av arterna är globalt utrotningshotade.

Källor: FAO, CFS, FN.

Foto: Jesper Klemmedsson

LITTERATURLISTA

- Afrikagrupperna. "Fröer", 2018.
- Association for Women's Rights in Development (AWID). "Our Right To Safety: Women Human Rights Defenders' Holistic Approach to Protection", 2014.
- Business & Human Rights Resource Centre (BHRRCC). <https://www.business-humanrights.org/en>
- BHRRCC. "Human Rights Defenders & Business, January 2020 Snapshot" <https://dispatches.business-humanrights.org/hrd-january-2020/index.html>
- CIVICUS. "People Power under Attack", 2019.
- Committee on World Food Security (CFS). "Principles for responsible investments in agriculture and food systems", 2014.
- Council on Hemispheric Affairs. "Human Rights Violations in Honduras: Land Seizures, peasants' Repression, and the Struggle for Democracy on the Ground", 2014.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). "Gender and Land Rights: Understanding Complexities; Adjusting Policies", 2010.
- FAO. "The Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests in the Context of National Food Security", 2012.
- FAO. "Realizing Women's Rights to Land in The Law. A Guide for Reporting on SDG Indicator 5.a.2", 2018.
- FAO. "Biodiversity for Sustainable Agriculture", 2018.
- FAO. "Annual report 2018 Latin America and Caribbean", 2019.
- FAO regional office for Latin America. "Panorama of Rural poverty in Latin America and the Caribbean 2018," 2018.
- Federal Court of Accounts of Brazil. "The Coordinated Audit for the Sustainable Development Goals", 2018.
- Freedom House. "Freedom under Threat", 2019.
- Front Line Defenders (FLD). "Front Line Defenders Global Analysis 2018", 2019.
- FLD. "Front Line Defenders Global Analysis 2019", 2020.
- Global Witness. "At what cost?", 2018.
- Global Witness. "Defending the Philippines", 2019.
- Global Witness. "Enemies of the State?", 2019.
- Guatemala Human Rights Commission (GHRC). "Crushed by injustice", 2018.
- Indepaz. "Todos los nombres, todos los rostros", 2019.
- International Advisory Group of Experts (GAIPE). "Dam violence", 2017.
- International Land Coalition (ILC). "SDGs and Land Rights", <https://www.landcoalition.org/en/sdgs-and-land-rights>
- IPBES. "Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services", 2019.
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). "Climate Change and Land", 2019.
- International Center for Not-for-Profit Law (ICNL). "Coronavirus and Civic Space", 2020.
- Landesa. "Women Gaining Ground: Securing Land Rights as a Critical Pillar of Climate Change Strategy", 2015.
- Land Matrix. "International Land Deals for Agriculture. Fresh insights from the Land Matrix: Analytical Report II", 2016.
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). "The UN Guiding Principles on Business and Human Rights", 2011.
- OHCHR. "Framework Principles on Human Rights and the Environment", 2018.
- Oxfam. "Unearthed: Land, Power and Inequality in Latin America", 2016.
- Reuters, 27 February 2020 <https://www.reuters.com/article/us-guatemala-corruption/guatemala-approves-civil-society-restrictions-despite-u-s-pressure-idUSKCN20L2VX>
- Stockholm Resilience Centre (SRC). "The 2030 Agenda and Ecosystems", 2016.
- Swedish Society for Nature Conservation, (SSNC). "Environmental defenders under attack", 2019.
- United Nations Development Programme (UNDP). "Human Development Report for Latin America and the Caribbean 2016", 2016.
- UN Special Rapporteur on the situation of human rights defenders, Michel Forst. Report A/72/170, 2017.
- UN Women. "Turning Promises into Action: Gender Equality in the 2030 Agenda for Sustainable Development", 2018.
- World Bank Group. "Afro-descendants in Latin America: Toward a Framework of Inclusion", 2018.
- World Resources Institute (WRI). "The Wealth of the Poor – Managing Ecosystems to Fight Poverty", 2005.

We Effect har verksamhet i mer än 20 länder i fyra världsdelar.

Klimatförändringarna och globala kriser i kombination med storskaliga ekonomiska intressen gör att trycket på mark och naturresurser ökar i världen. Samtidigt minskar det demokratiska utrymmet och de som står upp för mänskliga rättigheter och miljö hotas och mördas.

We Effect arbetar i fyra av världens dödligaste länder för dem som försvarar mark och miljö: Colombia, Filippinerna, Guatemala och Honduras. De vi samarbetar med är medlemsorganisationer för kvinnor, småskaliga bönder och urfolk. I samtliga dessa länder tvingas bönder bli människorättsförsvarare för att kunna fortsätta odla den bit mark som är deras enda försörjning. Rapporten *Bonde – med livet som insats 2020* vill föra fram deras röster och har kartlagt hoten och våldet kopplat till deras arbete.